

ՓՈԽԱԼՆԵ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՆԻ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

Ոչ մէկ ատեն մեր Եկեղեցին ունեցած է այն տխուր վիճակը որ այժմ ունի: Քրիստոնէութիւնը յայտնութիւնն է նոր կեանքի մը, շննայու, զարգանայու, բարգաւաճելու և կատարելագործելու ինքզինքը: Իր զօրութիւնն ու յաղթանակները ան կը պարտի իր այս ընդունակութեանը: Գիտցած է միշտ հաշտ կենալ իրմէ առաջ գոյութիւն ունեցող լաւիմաց դիտութեան և իրմէ յետոյ սկսած մտաւոր շարժումներուն, իւրացնելով անոնց էական, ճիշդ և առողջ գիծերը, աւելորդ դարձնելով, այս կերպ, նոր ուղղութիւնները, ասպարէզին վրայ մնալով միակ յաղթականը: Այս տեսակէտով Հայ Եկեղեցին զուցէ մինակն է Քրիստոնեայ Եկեղեցիներէն, որ հակառակ իր վրայ խաւժած ազէտներուն, ոչ միայն բաժնած է ժամանակէն պատճառուած դառնութիւնները, այլ եղած է լուսաւիրտ և ճկուն տնտեսը, յարմարիլ կարենալու ժամանակի բերումներուն:

Միւս կողմէն ճիշդ է նոյնպէս որ ընդհանուր Քրիստոնեայ Եկեղեցին ալ, աւելի քան դար մըն է, կ'ապրի իր կրօնական ճղնաժամը: Այս կացութեան պատճառներէն զլիաւորը այն է, որ ժամանակի տըւեալներով մնացած է յաւճախ կապուած պատմական որոշ շրջաններու: Դար մը առաջ կեանքին ներքին էութիւնը մարդուն և ընկերութեան փոխադարձ յարաբերութեան մէջն էր: Արդի մարդը ընդհակառակն կը ջանայ ամենամօտիկ յարաբերութիւններ ստեղծել տիեզերական կեանքին հետ: Անա թէ ինչէն յառաջ կու գայ այն բուռն և տարերային ձգտումը արդի ընկերութեան, խորտակելու հինը, փոխարինելով զայն նորագոյն և ազատ մտածողութեան հետ: Քրիստոնէութեան առաջին օրերն սկսեալ, դարերով Եկեղեցին իր դէմ ունեցաւ յոյնք և իր կարողութիւններուն այլևս կասկած ունեցող ընկերութիւն մը, որուն ասփաքն էր կեանքի հաստատուն նեցուկ մը ունենալ, քան ազատ շարժման ասպարէզ, անդորրութիւն և խաղաղութիւն, բայց ոչ պայքար, ապահովութիւն և թեթեւացում, առանց սեփական պատասխանատուութեան:

Հակառակ արդի ընկերութեան այս հակամէտ ձգտումներուն, սոխախտ կը մնայ նորէն զանգուածներու հողիէն ներս քրիստոնէական զգացումը, անգամ մը ևս ապացուցանելու թէ կեանքի բոլոր դրութիւններուն մէջ Եկեղեցին է նորէն ամենէն ուժեղը, Վասնզի առանց բարիի ձգտումին, յառաջդիմութեան և արդարութեան նպատակին, ճշմարտութեան յազմանակին և նախախնամութեան զապաւորին, ոչ մէկ մեծ և իրական բան կրնայ զոյաւորուիլ: Կասկած չկայ թէ գիտութենէն աւելի հաւատքն է եղած լեռներ տեղափոխողը և մարդկային կեանքի հրաշագործութիւնները ղեկավարողը: Հաւատքն է նորէն, ինչպէս երէկ այնպէս ալ այսօր, մարդկային ճակատագիրը կողմնացուցոյն ու լուսաւորողը, Երանաշնորհ մեր նախնիք գիտցած են վճարել անհրաժեշտ տուրքը իրենց ժամանակին: Անոնք ըրած են իրենց կարելին, ճշմարտութիւնն սը ժամանակը իրարու հետ հաշտ պահելու:

Միևս կսլմէ իրողութիւն է նոյնպէս, որ մեր Եկեղեցին իր դերին մէջ չեղաւ այս վերջի դարուն: Այս իրողութեան անդրադարձողներէն շատեր իրենց յատուկ պատճառներ կը մատնանշեն: Ոմանք զայն կը վերադրեն իր դերին անատակ Եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան, ուրիշներ՝ հաւատքէ պարպուած ըլլալու իրողութեան և տակաւին ոմանք, Եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան ժամանակին հետ չընթանալու հակամտութեան: Սակայն վերոյիշեալ հաստատումներուն մէջ չէ իրական, բայց յաճախ աննկատ պատճառը մեր ոյրերգութեան: Մեզի երբեք չին պակսած ժամանակավրէպ երազողներ, պատեհապաշտներ և ժամանակի կռնակէն նայող ծանծաղամիտներ: Մեզի պակսած է կամենալու կորովը, իրականացնելու այն կարելիութիւնները որոնք կան մեր մէջ: Մեր պապերուն անծանօթ չէր կեանքը ըմբռնելու այս կերպը և մեր Եկեղեցին այս դրութեան կը պարտի իր մտաւոր և հոգեկան յաղթանակները:

Այս մտածումները մեզի կը բերեն տարիներէ ի վեր օրակարգի նիւթ եղած, սակայն տակուին եզրակացութեան մը չյանգած Եկեղեցւոյ քարեկարգութեամբ, որ պահանջուած կարողականոնէն տարբեր բան մը պէտք է նշանակէ անշուշտ: Վասնզի երբ արդի ժամանակներու պէտքերը կը շեշտուին, լուսաւորեալ և յառաջադէմ դպրափառներու պահանջները մատնանիշ կ'ըլլան, հին ըմբռնումները այլևս անըստարար կը նկատուին, քարեկարգութիւնը այս բոլորին համազօր նշանակութիւն մը պէտք է արտայայտէ, որպէսզի համապատասխանէ մեր Եկեղեցւոյ մէջ զգալի կարծուած իրողութեան:

Քարեկարգութիւնը իբրև կրօնական և ընկերային շարժում, մեր մէջ քանիցս ընթացք առած է արդէն, Ե., Ժ.Ա. և Ժ.Բ. դարերուն և որոշ իրագործումներ եղած են այս ուղղութեամբ: Իսկ այն ինչ որ առհասարակ կը պահանջեն կարգ մը ազատամիտ նկատուած, բայց պատուելի խելք ունեցողները, ներքին և էական ըլլալէ աւելի արտաքին է, չըսելու համար արուեստական: Վասնզի իրական բարեփոխութիւնը յեղափոխութիւն մը ըլլալէ առաջ եղափոխութիւն մը պարտի ըլլալ: Հետևաբար դաւանաբանական նոր լուսաբանութիւններ, ծիսական կրճատումներ, կուսակրօն հոգեկրթականութեան նկատմամբ եղած կարգադրութիւններ, պահքի վերացման, աստուածապաշտութեան լեզուի հարցեր կը մնան իրենց իրենց անարգասիք և ժամանակաւոր, եթէ չբերեն այն տևական յեղաշրջումը որ աւանդութիւն ունեցող և դիտակից հասարակութիւններուն է, ժամանակի հոսանքին հետ:

Հայ Եկեղեցին ճիշդ է թէ ժամանակի ընթացքին իրեն յատուկ օրէնսդրութիւն մը չէ ունեցած, սակայն աւանդութիւններ և գործադրութեամբ նուիրականացած սովորութիւններ, դարերով կատարած են վարչական օրէնքի մը դերը, առաւել կամ նուազ չափերով: Հայ Եկեղեցւոյ վարիշները այդ պակասին համար օգտուած են փոքրեական երեք ժողովներու կարգ մը վճիռներէն, առաքեալներու վերադրուած կանոններէն և ազգային եկեղեցական ժողովներու մէջ նկատի առնուած որոշ հարցերու առնչութեամբ տրուած որոշումներէն: Սակայն սյուսօր պահանք իրարու քով բերելով կարելի չէ ամբողջապէս օրէնսդրութիւն մը կազմել:

Հայ ժողովուրդը այսօր կը գտնուի իրենց յատուկ վարչաձևեր ընդգրկած պետութիւններու սահմաններուն մէջ, և չի կրնար ունենալ կանոնադիր մը որ Սփիւռքի մէջ ցրուած հայ համայնքներուն համար կիրարկելի ըլլայ: Հետեաբար լաւագոյն է օգտագործել Օրթոտոքս Եկեղեցիին մէջ ընդգրկուած ուղղութիւնը, իւրաքանչիւր պետութեան սահմաններուն մէջ գտնուող Հայոց համար տեղական պայմաններու յարմարող կանոնադրերու խմբագրութիւնը իւրացնել, պայմանով որ անոնք չհակասեն Հայ Եկեղեցւոյ աւանդութիւններուն և սկզբունքներուն:

Ոչ մէկ գիտակից Հայու համար զաղտնիք է թէ Հայ ժողովուրդի ինքնութիւնն ու ճշմարտութիւնը իր Եկեղեցիին մէջ կը մնայ բիրեղացած: Այն Հաստատութեան՝ զոր մեր պապերը քար առ քար կառուցին անցաւորին և յաւիտենականին ընդմէջէն: Մեր կրօնական հաստատութիւնները թերացած են յաճախ դայն ճանչնալու, որպէսզի լքուէր, քանդուէր այն նմանութիւնը որ իւրաքանչիւր Հայուն է իր Եկեղեցիով: Ըշմարտութիւնն ու աւանդութիւնը և մեր ապրած ժամանակը պարտին հաշտեցուիլ իրարու հետ, ընելու համար մեր կեանքը ամբողջ և իւրայայտուկ, չկադալու «յերկուս հետ», ժամանակի և ճշմարտութեան նկատմամբ:

Քրիստոնէութիւնը բոլոր ժամանակներու կրօնն է, և Եկեղեցին տնտեսը ճշմարտութեան և ժամանակին, բաւ է որ ան լրջամիտ կերպով կենայ անոնց նկատմամբ, տալու համար զգիտյսերն կայսեր և զԱստուծոյն Աստուծոյ: Կրօնական և ընկերային բարեկարգութիւնները զործն են տեսանողներու և հաւատքի մարդոց, ոչ թէ դժգոհներու և իմաստակներու, որոնք բան մը ընելու, նորութիւն մը բերելու սիրոյն, նոր օրէնքներ հաստատելու կը նկրտին, առանց լըրջօրէն անդրադառնալու թէ ինչ բաներու պիտի կիրարկուին անոնք:

Հայ Եկեղեցին իր գոյութեան առաջին օրերէն, եղաւ մին այն արմատներէն, որուն վրայ յետոյ պիտի բարձրանար քրիստոնէութեան հսկայ ծառը: Ան Աւետարանի ակէն առաւ իր կեանքին յոյզը, բոլոր միւս հին և մեծ Եկեղեցիներու կողքին: Անոնց հետ որդեգրեց և մշակեց քրիստոնէութեան հաւատքին հրամանակարգ սկզբունքները և եղաւ մին անոնցմէ, որոնք յաւիտէականացին քրիստոնէական աստուածաբանութեան հնագոյն այն վարդապետութիւններուն, զորս ընդհանուր Եկեղեցին մտածած ու բանաձևած էր, երբ դեռ քիչ մը շատ մարդկօրէն մտածումներ չէին պղտորած իր ներքին կեանքը:

Ներկան անցեալին հետ կապող ամենէն ուժեղ զօդերէն մին եղած է մեր մէջ աւանդութիւնը, տեսակ մը համայնական յիշողութիւն, որ խառնուած, համաձուլուած ցեղային մտայնութեան, ազգային ողջմտութիւնն է եղած այլևս մեզի համար և չուկէտը ապագայի մասին որոճացուած հայեցողութեան: «Որպէս աւանդեցին մեզ հարքն մեր»: Այս խօսքը անմաշ կապապարն է եղած, որով կնքուած են մեր հաւատքին և ըմբռնումներուն վկայութիւնները բերող բոլոր վաւերագրերը:

Եկեղեցին իբրև Ս. Հոգիի ներգործութեան ներքև ընթացող Հաստատութիւն մը, անվթար պահպանել պարտի առաքելական և հայրապետահաստատ աւանդութիւնները, որպէսզի չդրժէ իր ինքնութեան և էութեան: Աւանդական

այս իրողութիւններու համաձայն, Հայ Եկեղեցին դարերով, ոգի ի բռին, ջանացած է պահել իր միութիւնը Քրիստոսի հետ, իրեն նշան կատարելութեան հ ներդաշնակութեան: Հայ Եկեղեցւոյ բարեկարգութիւնը երկար տարիներու հարց է, երբ մեր օրերուն դարձեալ կ'արծարծուի: Անհրաժեշտ է որ այս պտժ րազային նկատի առնուին հետեւեալ հիմնական սկզբունքներն ու իրողութիւնն ները, իբրեւ քննարկման մեկնակէտ և ուղի:

Նախ բարեկարգութեան ճիշդ հասկացողութիւնը: Եկեղեցին շարունակական բարեկարգութեան ընթացքին մէջ է, ինքզինքը Քրիստոսի հաւատարմ և ժողովուրդի կարիքներուն կենսունակ և օգտաշատ ընծայելու տեսակէտէն: Վկայ՝ դարերու վրայ տարածուած ժողովներ, հայրապետական տնօրինութիւններ և ուրիշ բազմաթիւ ջանքեր: Հետեւաբար պէտք է խուսափիլ այն զտափառէն, թէ մէկ անգամ փոփոխութիւն մտցնելով այս կամ այն ծիրին մէջ, Եկեղեցին բարեկարգուած կ'ըլլայ:

Երկրորդ, պէտք է առաջնորդուիլ Հայ Եկեղեցւոյ իւրայատուկ նկարագիրը անվթար պահելու սկզբունքին և ոչ թէ ներկայ ժամանակներու յարափոփոխ զոյավիճակներէն, ըմբռնումներէն, հայեցակէտերէն և անմիջական կարիքներէն: Այլապէս Եկեղեցւոյ հիմնական կառոյցը, որ կուռան է անոր հաւատաքին, կը կորսուի, ինքն ալ իր կարգին դառնալով փոփոխութիւններու, յեղաշրջումներու առարկայ, այն աստիճան՝ որ փաս բերէ իր յաւիտենական ճշմարտութեան, աստուածադիր ընոյթին և նկարագրին, զոր դրունք դժուրաց մի յալթահարեցնա: Ժողովուրդի ներկայ կեանքի կարիքներու նկատառումը կաբերու է, բայց ոչ ինքնին բաւարար, մանաւանդ արդիական միջոցներու վտանգաւոր միտումներով: Ոչ մէկ ատեն, աւելի քան այսօր, Հայ Ժողովուրդը կարիքն ունի ամուր պահելու իր դարաւոր աւանդութիւնները: Ուրիշ ազգերու հետ բաղադատութեան եզրեր պէտք չէ փնտռել, որովհետեւ մեր ներկայ զոյավիճակը տարապայմանօրէն դժուարին և վտանգալից դրութիւն մըն է, որուն պէտք չէ տապար գարնել մեր իսկ ձեռքերովը:

Երրորդ, հարկ է ուժաւորել մեր Եկեղեցւոյ սպասարկութիւնը, արդիական եղանակներով, զորս այժմու աշխարհը իր տնտեսական և թէքնիք կարելիութիւններով կ'ընծայէ մեզի, առանց խախտելու սակայն հիմերը մեր հոգեկան կառոյցին: Այս է եղած Քրիստոսի աւետարանական ուսուցման ուղին, որուն հետեւած են մեր նախնիքը: Մեր Եկեղեցին ատով կրցած է տուել ներքին և արտաքին բոլոր տեսակի հարուածներուն, մուար ուղղութիւններուն և քանդիչ սպառնալիքներուն:

Այս նախադրեալներէն մեկնելով, անհրաժեշտ է Հայ Եկեղեցւոյ բարեկարգութիւնը ըմբռնել և քննարկել համատեսական հայեցակէտով և ոչ թէ բազմաթիւ հարցերէն վեր առնել մէկը կամ միւսը միայն և անոր լուսարձակին տակ դնել ամբողջ բարեկարգութիւնը, որուն զոյութեան իրաւունքը մեր ժողովուրդի գերազոյն շահերուն պէտք է նայի, Հետեւաբար նախ նկատի պէտք է առնել Լուսահողի Խորէն Ա. Մուրառեկեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կողմէն յատուկ կոնդակով և անոր ընկերացող Ձեկուցումով պատրաստուածը, ուր յատակօրէն կը տեսնուի թէ շատ մը հարցեր առաջադրուած են

քննարկութեան համար, որոնցմէ մէկն է Հայ Եկեղեցւոյ հոգևորականութեան բարեկարգումի հարցը, կուսակրօնութեան ջերմեռանդ անդրադարձումով: Հետեաբար սխալ պիտի ըլլար Հայ Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան հարցին մէջ շեշտակի և այլամերժօրէն կարևորութիւն ընծայել միայն կուսակրօնութեան: Այս պիտի մօտեցում մը նեղմիտ և անհատական տրամադրութիւններու և սահմանափակ նկատումներու արդիւնք է, ուրիշ բան չըսելու համար:

Հարցը, հետեաբար, պէտք է դրուի առողջ հիմերու վրայ և հետեւել շրջագծին մէջ — ի՞նչ ընել, ինչպէ՞ս ծրարել որ հայ հոգևորականութիւնը քսաներորդ դարու այս պայմաններու տակ կարենայ արժեւորել իր առաքելութիւնը, կրօնական, կրթական, հովուական, ծիսական, վարչական, ազգային և ընկերային բնագաւառներուն մէջ: Անհրաժեշտ է մանաւանդ մատնանշել այն պարագաները, որոնց մէջ կը նկատուին այսօրուան իսկական տկարութիւններն ու թերութիւնները: Ինչո՞ւ հայ հոգևորականը ներկայիս չի գտնուիր այն բարձր և գործօն դերակատարութեան մէջ, որուն կանչուած է իր կոչումով և հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ դարաւոր աւանդութիւն և այժմէական կենսականութիւն ունեցող իր դերով:

Ներկայիս, զանազան պատճառներով, որոնցմէ ոմանք արուեստական են և ուռուցուած, ամբողջ շեշտը կը դրուի դրութեան (system) վրայ: Այս դրութիւնը ինչպէ՞ս տուկաց դարերով և կը տուկայ այսօր ալ միւս Եկեղեցիներու, յատկապէս Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու մօտ, որոնց հաւատացեալներու թիւը միլիոններու կը հասնի: Ինչպէ՞ս իր գոյատևման իրաւունքին մէջ կը մնայ Կաթողիկ մեծ Եկեղեցին, Կաթողիկ աշխարհին մէջ: Երբ նայինք մեր շուրջը, մեր Եկեղեցւոյ աւանդութեան մօտիկ Եկեղեցիներուն, սնունդ մէջ ցարդ ոչ մէկ փոփոխութիւն, բայց մանաւանդ տրամադրութիւն կայ փոփոխութեան: Միայն Անկիլքան, Բողոքական Եկեղեցիներն են որ խախտած են այս դրութիւնը: Եւ պէտք է հարցնել զիտական և առարկայական մօտեցումով, թէ ի՞նչ շահած է Բողոքականութիւնը իր այդ փոփոխութենէն:

Կուսակրօն կեանքի գծաւորութիւնները շատ լայն տարողութիւններու հասած են ներկայիս, կ'ըսուի: Ճիշդ է որոշ չափով: Մտայնութիւններ, ապրելու կերպերը, թոյլատու տրամադրութիւնները, վերաբերումներ են ստեղծած մարդոց կեանքին մէջ: Բայց այս բոլորը պատճառ պէտք է դառնան հիմնովին փոխելու դրութիւն մը, որ դարերու փորձը ունի իրեն իբրև կուսան: Այժմու կեանքի կերպերը չեն կրնար պատճառը ըլլալ սիւստմի փոփոխութեան, որովհետև սիստեմը ինք արդէն լայնօրէն բացած է դուռները ամուսնացեալ քահանայութեան առջև: Անհեթեթ է բացատրութիւնը թէ այս հարցին քննարկումը չի միտիր կուսակրօնութիւնը շնչելու զապափարին, այլ պարզապէս արտօնելու որ կուսակրօն վարդապետներն ալ իրաւունք ունենան ամուսնանալու և շարունակելու իրենց քահանայութիւնը...: Այսպէս պարզ կերպով դրուած հարցը ունի աական իր բնական և վտանգալից հետեանքները: Եթէ նոյն տրամաբանութեամբ առաջնորդուինք և նոյն սկզբունքին հաւատարիմ մնանք, ի՞նչ իրաւունքով պիտի կրնանք արդեւ հանդիսանալ որ արտօնուի բարձրագոյն դասի եկեղեցականներուն ևս որ ամուսնանան և շարունակեն իրենց պաշտօնը, յան-

գելու համար Բողոքական Եկեղեցիներու դրուժեան։ Ասիկա բնական հետևութիւնն է վերև որդեգրուած սկզբունքին և տրամաբանութեան։ Տակւին եթէ ուզուի նոյն անխտրութեան սկզբունքը դործադրել Աւետարանական հասկացողութեամբ, ինչ արդելք կրնանք ունենալ իզական սեռին քահանայացւան, եպիսկոպոսացւան համար։ Պանի որ ըստ առաքելալին ճիշդ խտիր ոչ Հրէի և ոչ հեթանոսի, ոչ արուի և ոչ իգի»։ Ինչո՞ւ այս պարագային ևս չյարգուի առաքելական անխտրական կանոնը, երբ մանաւանդ ներկայիս կանանց ձեռնադրութեան հարցը, կարգ մը երկիրներու մէջ, օրակարգի վրայ է։ Եւ տակաւին ինչե՞ր կրնան պատահիլ, երբ այսպէս կոչուած տրամաբանութիւնն ու տրամադրութիւնը դառնան մղիչ շարժակներ մեր մտածողութեան և կեանքին, թուլցնելով աւանդութեան հասկացողութիւնը, որ տոկուն արմատն է մեր կայնիական Եկեղեցիին։ Աշխարհի մէջ, Վատիկանէն սկսեալ մինչև Արեւելեան Օրթոտոքս Եկեղեցիները, վերանորոգման լուրջ շարժումի մէջ են, բայց ծրագրուած աշխատանքով, պատասխանատուութեան ամենաբարձր աստիճանով։

Պատմութեան մէջ բնական է, որ ամէն շրջան ունեցած է իր գաղափարները, զգացումները, կանխակալ կարծիքները և իր մեծութիւններու կարգին՝ իր տկարութիւնները։ Ի վերջոյ, Եկեղեցին քարացած աւանդութիւններու անհասկնալի և անիմաստ հաւատոյ կանոնի մը կեղեք չէ, այլ կենդանի դործարանաւորութիւն մը, որ կը զործէ, կը սնանի և իր կարգին կը սնուցանէ ժողովուրդը, առեալ պայմաններու մէջ։ Միւս կողմէն սակայն ժամանակին տրուելիք տուրքը պէտք չէ այնքան շատ ըլլայ, նուազեցնելու չափ ճշմարտութեան լոյսն ու նկարագիրը։ Ժամանակ և ճշմարտութիւն, մէկին կամ միւսին զերազանցութիւնը մէկ կողմէն կը ստեղծէ ծանծաղամտութիւն և միւս կողմէն վերացականութիւն։ Ի. դարու մեր կղերը ծանծաղամտօրէն մտածեց թէ զիտութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը հակառակ են կրօնքին, թէ զանոնք հաշտեցնելու համար անհրաժեշտ է կատարել պահանջուած զիջումը, առանց մտածել կարենալու թէ ինչ որ սուրբ է և նուիրական, ինչ որ բանաւոր է և աստուածային, անիկա տեական է միշտ, ոչ զիտութիւնը կը մաքառի անոր դէմ, ոչ ալ քաղաքակրթութիւնը կրնայ զայն ընդունել։

Անկերէ և այսօր այն իրողութիւնը, թէ հայ ժողովուրդը ներկայիս կազմակերպուելէ աւելի կազմալուծման կ'երթայ, վասնզի Եկեղեցին, որ երկար դարեր պահապան հրեշտակն ու զօդակապը հանդիսացաւ իրեն, այլևս կենդանութեան քիչ նշաններ ցոյց կու տայ և տակաւ կը թերանայ ստանձնելու իր պատմական դերին պատասխանատուութիւնը։ Մեր Եկեղեցին աւելի քան կէս դար է նստած է իր Պոպաշիլէի եղին՝ անդամալուծուած ինքն իր մէջ։ Այժմ չունինք մէկը, նոյնիսկ մեր բարձրագոյն իշխանաւորներէն, որ զգայ թէ ան կրօնական և ուղղային նուիրական է և անյետաձգելի պարտաւորութիւններ ունի։ Վերջապէս ո՞վ պիտի ձերբազատէ մեզի այն ախտաւոր անտարբերութենէն որ կ'ամլացնէ մեր հոգին, կը չլստէ մեր արդէն սառած ու ժերը սուրբ և նուիրական գործերու և ձեռնարկներու ի ինդիր։

Հայ գաղթաշխարհը իր ընկերային և ազգային տարանջատումին հետ ունի նաև կրօնական ներքին անհաշտութիւններ։ Մեզի չեն պակսիր անտեսա-

կան զոհացուցիչ պայմաններ, ոչ ալ իբր ազգ ապրելու զիտակցութիւնը, բայց մեզի, երկու պատերազմներու միջև ապրող Սփիւռքի սերունդին, կը պակսի կրօնական աշխարհայեացքը: Այդ է պատճառ որ Սփիւռքի մեր ժողովուրդը տակաւ կորսնցնէ հայ հոգիին յատկանիշերը, զինք շրջապատող ազդութիւններու և մշակոյթներու մաշումին ենթակայ: Ան դադրած է կարծես դարաւոր մշակոյթի տէր ժողովուրդի մը համբաւին հաւատարիմ ըլլալէ: Այս հանգամանքին արդիւնքն է որ այսօր դէպքերը կը վարեն մեր ճակատագիրը, բայց էր երբեմն երբ մենք մեր կեանքը կը շինէինք դէպքերու ազդեցութենէն վեր իմաստութեամբ և մկռններով:

Այսօր մեր կեանքը Սփիւռքի մէջ գոյթային է և շատ տարբեր չէ անցեալէն: Այսօր նորէն մեր ժողովուրդը կ'ապրի իր անապահով օրերը և միայն Եկեղեցւոյ զաղափարին մէջ և հովանիին տակ կրնայ կռուանուիլ: Կղերապետութեան մասին չէ խօսքը, մեր ժողովուրդը բարեբախտաբար թոյլատու սղի մը չէ սնուցած նման ձգտումներու հանդէպ: Կ'ակնարկենք հոգեկան այն հանգիստութեան, ուր իրար կը դռնեն հայութեան բազմաստիակ արժէքները, զնահատման լայն չափանիշերով, անկախաբար իրենց իմացական մակարդակի խոշոր տարբերութիւններէն: Մէկ դարէ ի վեր, յանուն նոր բայց օտար հանգանակներու խօսող մարդքէնքը սարսեցին, քանդելու աստիճան, մեր գոյութեան մէջ այն դարաւոր հանգիստութիւնը, միութիւնը, առանց կարենալ ստեղծելու ուրիշ միութիւն մը, որ կռուան կարենար հանդիսանալ մեր ժողովուրդի ինքնութեան: Հայ Եկեղեցիին գործն է, ինչպէս անդեալի՝ նոյնպէս և այս օրերուն, ստեղծելու այս միութիւնը, այսինքն վերահաստատելու ինքզինքը իր երբեմնի առաքելութեան և դերին մէջ: Ընտանիք, լեզու, դպրոց, մամուլ, ասոնք անշուշտ ազգապահպանման միջոցներ են, բայց անոնցմէ վեր է Եկեղեցին: Կ'ըսենք ասիկա ոչ յանուն նախընտրութեան մը, այլ այն խորունկ հաւատքով թէ թուումէ անցնող վերոյիշեալ ազդակները աւելի կամ նուազ չափերով կը մնան ենթակայ աղաւաղման և նուազումի: Մեր ընտանիքը, հակառակ իր տոհմիկ և սրբազան աւանդութիւններուն և առաքելութեանց, միջավայրի բերումներով սկսած է ենթակայ ըլլալ լուրջ քայքայման և չունի իր երբեմնի նուիրական և անխորտակելի միութիւնը: Օտար կրթութիւն, օտար ամուսնութիւններ, օտար բարքեր, ընտանիքը կազմալուծող ազդակներ են և մեզի կը պակսին բաւարար միջոցներ կրճդ արուել այս աւերին:

Լեզուն մեր գոյութեան ոգեւէն անօթնելէն մին էր դեռ երէկ, այսօր աւելի քան տփոյն ազդակ մըն է: Մեր դպրոցը կը բաժնէ նոյն ճակատագիրը: Երբեմնի այս պաշտպան սուրբերը զժբախտ բերումներու հարկադրանքին տակ անգոր կը մնան: Ազգային յղացք և մեր հոգեկան և իմացական արժէքներու գուրգուրանքը աւելի քան երբեք պէտք է տուական մտասեռուով ըլլայ մեզի, գոյթաշխարհի մէջ, ատով արծարծելու մեր ներսը ցեղային այն ոգին, որ այսօրուան բոլոր մեծ ու փոքր ժողովուրդները այրող տենդն է: Այս յղացքը որ զժբախտաբար սկսած է աղօտիլ, կը պայծառանայ միայն Հայ Եկեղեցիով, որ մեր ազգային արժէքներու բիրենդասումն է, զանոնք հոգիացնող և լուսաւորող աննիւթական կրակը: Փառաւոր այդ աւանդարանը, ժամանակի ամբողջ ճնշու-

մին տակ մնաց անաղարտ, և այս անոր համար մանաւանդ, որ իբրև պահապան մեր կրօնա-ազգային իտէալին, ամենէն անխոցելի մասն է մեր ժողովուրդի հոգեկան և բարոյական գօրոյթին, դարերու ճնշումով և արիւնով շինուած աղամանդը, որ դիւրին չի փշրուիր: Իր պահպանողական ոգին, շինուած դարձեալ մեր պատմութեան մեծ ռազմավայրին մէջ, դիւրութեամբ ենթակայ չի կրնար ըլլալ ժամանակի ազդեցութիւններուն: Մաքառման դաշտին մէջ կռանուած այս ինքնուրոյնութիւնը պէտք չէ որ այլայլի նոր դադափարներու և ազդեցութիւններու փշուրմերէն: Մեր օտարութիւններու մէջ ինչ որ հայեցի է և համու իմաստ ունի, կու գայ դարձեալ մեր Եկեղեցիէն: Առտնց մեր պապերու հրաջք հոգիին և անոնց մեզի աւանդ թողած ժառանգութեան, մենք անբաւական պիտի ըլլայինք ինքզինքնիս ըլլալու: Որպէսզի մեր հոգին չհազնի օտար շապիկ, պէտք չէ որ խզուի շղթան որ մեր ներկան կը կապէ մեր անցեալին:

Իսկ ցեղային խտրութիւններու մեր օրերու կրկէսին մէջ ինքզինքնուհետ կարենալ մնալու միակ ապաւէնը Հայ Եկեղեցին է դարձեալ, որուն կրօնական հանգստանքը առաւելութիւն մը, անցագիր մըն է այս տեսակէտով, ոչ թէ անարձագանգ անցեալ մը, ինչպէս կը մտածեն շատեր դժբախտաբար: Մեր հայրերը մեռած չեն մեռած ըլլալու համար, անոնք մեռած իրազործել կարենալու զադափարը կատարելութեան և ազատութեան: Ահա թէ ինչու մեր բոլոր պարտութիւնները առաքինութիւններու վերածուած են, կազմելու խորհուրդը մեր յաղթանակին: Պատմութիւնը մարդերու կեանքին յիշատակաբանը ըլլալէ աւելի, երազներու և զադափարներու հանդէսն է: Ճիշդ զոր ազգերը կ'ընեն, շինելու իրենց հոգիին պատկերը: Քանի՜ ժողովուրդներ, երբեմն հզօր և տիրական, այսօր չունին իրենց հոգիին այդ պատկերը ազգերու պատմութեան պատկերասրահէն ներս, հակառակ իրենց թիւին և նիւթական յաղթանակներուն:

Մեծ երազի մը իրագործումն է Հայ Եկեղեցին, Լուսաւորչի առաքելական հոգիին կոթողը: Մեր միտքին աչքերով դիտենք կարաւանը մեր սուրբերուն և հերոսներուն, որոնք տարագեղ ծաղիկներու նման մեր պատմութիւնը շուշանեցին, առասպելական կրկէսի մը վերածելով այն հողը, զոր մեր ճակատագիրը ծփացող դրօշակը ըրաւ մեր պատմութեան մահասփիւռ խորշակներուն: Հայ Եկեղեցին ցեղին խզմատանքն է, ինչպէս կ'ըսուի այնքան զեղեցիկ կերպով, այն սրբարանը՝ որուն մէջ հայ կեանքը ամենէն աւելի մարդուեցաւ դէպի բարին և կատարեալը, այն զանձարանը՝ ուր պահուեցան ու կը պահուին մեր հոգիին ու միտքին զանձերը, բայց մանաւանդ փրկութեան տապանը՝ մեր պատմութեան արիւնոտ ծփանքներուն դիմաց:

Հայութիւնը հարուստ ժառանգութիւն մըն է իր Եկեղեցիով: Գուրգուրանք ունենանք իր նկատմամբ, մեր մէկ հատիկ զաւակի նման: Հայու հոգին ժանգ չի բռներ որքան ատեն Հայ Եկեղեցւոյ պատեանին մէջ կը մնայ պահուած: Ան պէտք չէ ժանգոտի նաև այսօր, մեզի պարտադրուած այս օտարութիւններու մէջ: Հակառակ այդ մեծ ու քաղցր իրականութեան, մենք տակաւին չունինք մեր հասարակաց դրօշը, որուն ներքե անխտիր բոլորս կարենայինք կենալ: Չունինք նոյնիսկ մեր հասարակաց երգը, որ բոլորս նոյն երազով և

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

Ժ.

Ս Ք Ե Մ Ի Հ Ա Ր Ց

Շատ չենք զարմանալ որ այսքան չնչին խնդիր մը, սքեմի հարցը, կրցեր է իր պատուով անկիւնը ունենալ եկեղեցական բարեկարգութեան ծրագրին մէջ. որովհետեւ կը ճանչնանք մարդիկ որոնք բարեկարգութիւն ըսելով արդէն ուրիշ ոչինչ կը հասկնան բայց միայն հոգեւոր երաժշտութեան արուած համերգային շողողանք, ամուրիութեան շնչում և քահանաներու աշխարհականօրէն հագոււիլը: Չենք զարմանալ. բայց կը ցաւինք անկեղծօրէն, տեսնելով որ այդ ճղճիմ մտայնութիւնը կրցեր է այնքան վերերը ելնել, մինչև Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի մէջ տեղ գտնելով. ու ոչ միայն հարցը նկատի առնելու և զայն օրակարգի անցընելու համար իբրև խորհրդածութեան արժանի գործ մը, այլ մինչև իսկ այդ ռամիկ տեսութեան ինպատկարժիք բանաձևելու համար:

«Զգեստը չէ անշուշտ որ կը շինէ հոգեւորականը», ինչպէս կ'ըսէ Պրանսական առածը. բայց բացատրութեան անկարօտ ըլլալու աստիճան պարզ է նաև թէ կեանքի ամէն կոպտակերպեալ վիճակ և դրութիւն, որ սկզբունք մը կը ներկայացնէ և սահմանուած է որոշ ուղղութեան մը վրայ արդիւնաւորելու իր արժէքները, սովորութիւն է և պէտք նոյնիսկ որ իրենները, այսինքն իր

խանդավառութեամբ կարհնայինք երդել: Հայ եկեղեցին մեր դրօշն է, որուն գլուխին ներքև մեր բոլոր հատուածները զինադուլի կրնան կանչուիլ: Մեր երգն է, մեր միայն ու հոգիին բխումը, պուտ պուտ քաղուած մեր հազարամեայ վիշտէն, որ մեզ իրարու կը կապէ և իր շղարշին մէջ կը փաթթէ մեր վերքերը և իր սլիքներուն վրայ առած կը տանի վերնականի անճառութեան:

Հայաստանեայց եկեղեցին անցեալին մէջ մեր մայրը՝ այսօր կրկին ի վիճակի է մեր հոգեղէն և մշակութային արժէքները վերստին պատասպարելու իր ծոցին մէջ, եթէ անոր սպառը ընող մեր օրերու եկեղեցականութիւնը հաւատայ իր դերին: Հայ եկեղեցականութիւնը պիտի կրնա՞յ մէկդի նետել իր անտարբերութեան և անինքնադիտակցութեան մաշկեակը, բանալով ինքզինքը մեր անցեալի հրաշագործ ոգիին: Հայ եկեղեցականութիւնը պիտի զոնէ՞ ինքզինքը աւօրեայ մտահոգութիւններէն վեր գզացումով դիմաւորելու իր պարտականութիւնը: Պիտի զխնայ՞ զոհել ինքզինքը, ոչ թէ յանուն սրբազրուած կամ նորաշէն հանգանակներու, այլ յանուն այն ոգիին, որ ընդհանուր է և հայեցի և անով գերազանցօրէն Քրիստոնեայ: Այս իրողութեան մէջ միայն կրնայ ծաղկիլ և շնչել Լուսաւորիչներու և Սահակ-Մեսրոպներու հոգին, որպէսզի այս ոգիով ներշնչուէին վերստին Հայ եկեղեցւոյ զաւակները ի սփիւռս աշխարհի:

Ե.